

दिनमा खान सक्ने अधिकतम् सुख्खा पदार्थ (Dry Matter – DM)को मात्रा निकाल्ने सूत्र : Dry matter in take (kg / day) 0.025* weight of animal +0.1* milk yield

- एउटा ३५० के.जी शारीरिक तौल भएको जर्सी गाईले दैनिक १२ लिटर दूध दिन्छ भने त्यसलाई आवश्यक पर्ने सुख्खा पदार्थ (Dry Matter –DM) हिसाब गर्दा : Dry matter in take (kg /day) 0.025 * 350+0.1* 12=9.95 kg DM आवश्यक पर्दछ ।

(५) गोठ व्यवस्थापन :

- गोठ साधारण, सस्तो, सुविधाजनक, जाडोमा न्यानो, गर्मीमा सितल हुने, चिसो तथा गर्मी हावा नचल्ने, सजिलै सफा गर्न सकिने र उज्यालो हुनु पर्दछ ।
- गोठको मोहडा पहाडमा दक्षिण र तराइमा उत्तर पर्ने गरी बनाउनु पर्दछ ।
- गोठ बनाउदा अनुहार एकैतर्फ फर्केको गोठ (Head to Head) वा पुच्छर एकैतर्फ फर्केको गोठ (Tail to Tail) हुने गरी बनाउनु पर्दछ ।
- अनुहार एकै तर्फ फर्केको (Head to Head) पारेर गोठ बनाउदा खर्च कम लाग्ने र पुच्छर एकैतर्फ फर्केको (Tail to Tail) पारेर गोठ बनाउदा खर्च बढी हुन्छ ।
- अर्ध खुला प्रणाली द्वारा गोठ निर्माण गर्नु अति राम्रो हुन्छ ।
- मल खाल्टो गोठबाट १० मिटर टाढा बनाउनु पर्दछ ।
- दुधालु गाईभैसीको गोठको तापक्रम १५ देखि २१ डिग्री सेल्सियस बीच हुनु राम्रो हुन्छ ।
- प्रति गाईभैसी उठवस गर्नको लागि लम्वाई २.५ मीटर र चौडाई १.३५ मीटर ठाउँ आवश्यक पर्दछ ।
- गाईभैसीलाई दूध दुहने वेलामा दुहने ठाउँ (Milking parlours) दुहने व्यावस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- बढी दुधालु गाईभैसीकोलागि गर्मीमा नुहाउनकोलागि गोठमा धाराको व्यास्था मिलाउनु पर्दछ ।
- व्याउनु भन्दा १५ दिन अगाडि व्याउने गाईभैसीलाई व्याउने गोठमा छुट्टै राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- व्याउने गाईभैसीलाई व्याउने गोठमा परालको ओछ्यान बनाई राख्ने व्यास्था मिलाउनु पर्दछ ।
- पशु व्याउनु भन्दा अघि र पछि गोठमा निःसंक्रमण गर्नु पर्दछ ।

(६) रोग र रोकथाम :

- विरामी पशुलाई अलग्गै छुट्टाएर राख्ने व्यावस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- दुधालु पशुको दूध हरेक दुई हप्तामा थुनेलो जाँच गराउनु पर्दछ ।
- दूधालु भैसीमा लाग्ने थुनेलो रोकथामको लागि टिटःडिपिङ्ग प्रविधि अपनाई आर्थिक नोक्सानीबाट जोगाउनको लागि पो

- भिडिन आयोडिन नौ भागमा ग्लिसरिन एक भाग (१०:१ अनुपात) मिसाएर तयार गरीएको भोलमा हरेक दिन दूध दुहिसके पछि कम्तिमा आधा मिनेट सम्म थुनहरु डुबाउनु पर्छ ।
- हरेक ४/४ महिनामा गोबर परिक्षण गरी आन्तरिक परजिवी नियन्त्रण गर्नु पर्दछ ।
- आवश्यक देखिएमा वाह्य पराजिवी नियन्त्रण गर्नु पर्दछ (जुम्रा उपीया, लुतो, आदि)
- खोरेत, भ्यागुते, चरचरे विरुद्ध नियमित खोप लगाउनु पर्दछ ।
- भैसीमा लाग्ने प्रमुख रोगहरु: खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, पटके, थुनेलो, मिल्क फिवर, वाभोपन, साल अड्किने, भण्डार फर्कने गर्भ तुहिने, व्याउन नसक्ने आदि बारे जानकारी राख्नु पर्दछ ।
- फार्ममा जैविक सुरक्षा (Bio-security) को उचित प्रवन्ध मिलाउनु पर्दछ ।
- बाहिरबाट ल्याएको गाईभैसीलाई केहि समय छुट्टै पाल्ने र कुनै पनि रोग नभएमा मात्र गोठ भित्र बथानमा मिसाउनु पर्दछ ।
- बाच्छाबाच्छी पाडापाडी जन्मिएको १५ दिन, ४५ दिन तथा ७५ दिनको उमेरमा गोलो जुका विरुद्ध औषधी (पिप्राजिन भोल) खुवाउदा मृत्युदर घट्नुको साथै शारिरिक वृद्धिदर बढ्दछ ।
- गाई भैसीलाई जोरसग व्याउने वेथा लागेको ४ देखि ५ घण्टा सम्म पनि वच्चा जन्मिन सकेन भने व्याउन गाह्रो भएको मान्नु पर्दछ, र पशु चिकित्सा प्रविधिक वा पशु चिकित्सकको सहायता लिनु पर्दछ ।
- गाईभैसी व्याएको ६ देखि ८ घण्टा भित्र साल भरि सक्नुपर्छ, यदि साल भरेन भने तुरुन्तै औषधी गर्नु पर्छ ।
- पशुको उपचार गराउदा दक्ष प्रविधिक /पशु चिकित्सकको सेवा लिऔं ।

(७) विविध व्यवस्थापन :

- बाच्छाबाच्छी, पाडापाडीको उमेर एक हप्ता नपुग्दै सिङ हटाउन उपचार (Dehorning) गर्नु पर्दछ ।
- दश वटा गाईभैसीको लागि १ जना अनुभवी कामदारको आवश्यक पर्दछ , तर घाँस काट्ने कामदार अलग्गै चाहिन्छ ।
- बीस भन्दा बढी गाईभैसी पालन गर्ने फार्मको लागि दूध दुहने मेसिन आवश्यक पर्दछ ।
- ठूलो फार्ममा घास काट्ने मेसिन, च्यापकटर, चिलिङ्ग भ्याट, हवील व्यारो,जेनेरेटर, मिल्किङ्ग मेसिन, गोबर ग्यास, पावर टिलर, पिक अप गाडी आदि आवश्यक पर्दछ ।
- फार्ममा भएका पशुलाई सुहाउदो तरिकोले पहिचान चिन्ह (Tag) लगाई रेकर्ड राख्नु पर्दछ ।
- फार्ममा रहेका सबै पशुको बीमा गर्नु पर्दछ ।
- अभिलेख व्यावस्थापन उचित ढङ्गले गर्नु पर्दछ अभिलेख नै फार्मको ऐना हो ।
- उत्पादन लागत घटाउन निरन्तर प्रयत्नशील रहने ।
- फार्ममा कार्यरत कामदारलाई उच्च मनोबल एवं उत्प्रेरित हुने गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ ।

■ गाईभैसीहरुको जिवित शारीरिक तौल निकाल्ने तरीका (सूत्र) :
शारीरिक तौल (किलोमा) =

$$\frac{\text{पशुको शरीरको लम्वाई(इन्चमा)} \times (\text{पशुको छातीको गोलाई})^2}{६६०}$$

जनावरको छातीको गोलाई (Girth)को नाप लिने तरीका :

पशुको शरीरको गोलाईको नाप लिदा पशुको जुरोको ठिक पछाडी अर्थात् छातीको गोलाई र अगाडिको खुट्टाको ठिक पछाडी पट्टी पर्नेगरी एकफन्को पुग्ने गरी फित्ता तानेर नाप लिने तर फित्ता नभएमा पहिला डोरीले लम्वाई लिने अनि स्केलवाट इन्च नाप्ने ।

जनावरको लम्वाई (Length) को नाप लिने तरीका :

पशुको लम्वाई नाप लिदा अगाडि खुट्टाको पाताको तल्लो भाग देखि पुच्छरको पाताको हड्डीसम्म (point of shoulder to pin bone) को नाप इन्चमा लिने । यो नाप लिंदा पशुवस्तुको चारखुट्टा बर्गाकार हुनु जरुरी छ । जमिन पनि सम्म परेको मैदान हुनु पर्दछ ।
 रामलालको गाईको छातीको गोलाई ६० इन्च र गाईको शरीर को लम्वाई ४२ इन्च नाप गर्दा भने माथिका सूत्र अनुसार त्यो गाइको शारीरिक तौल निम्नानुसार निकाल्न सकिन्छ :

$$\frac{\text{शारीरिक तौल (किलोमा)} = \frac{\text{लम्वाई (इन्चमा)} \times (\text{गोलाई})^2}{६६०}}{६६०} = \frac{६० \times ६० \times ४२}{६६०}$$

$$= \frac{१५१२००}{६६०} = २२९ \text{ किलो}$$

विस्तृत जानकारीको लागि नजिकको पशु सेवा केन्द्र/ जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा सम्पर्क राखौं ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु :

- १) पौडेल, डा.लोक नाथ, पाण्डे, डा.किरण - गाईभैसी व्यवसाय सम्बन्धित प्राविधिक लेख रचनाहरुको संक्षिप्त संगालो, केन्द्रीय गाईभैसी प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन, २०६९
- २) निर्मल, डा.विमल कुमार/महतो, शिव नाथ/सापकोटा, डा.खगेन्द्रराज-पशु प्रजनन विकृति, उपचार तथा निवारण,पशु सेवा तालीम तथा प्रसार निर्देशनालय, हरिहरभवन, ललितपुर, २०७१असार
- ३) वाट्यु, डा.मिलेश, सिंह, डा. सूर्य बहादुर - गाईभैसीको खुराक (केही व्यवहारिक पक्षहरु) पशु सेवा तालीम तथा प्रसार निर्देशनालय, हरिहरभवन, ललितपुर, २०७१
- ४) पाण्डे, रामेश्वर सिंह- नेपालमा पशु आहारा तथा चरन विकास नेशनल फरेज एण्ड ग्रासल्याण्ड रिसर्च सेन्टर काठमाण्डौ, २०५१
- ५) पौडेल, रुद्र प्रसाद-व्यवसायिक गाईभैसी पालन प्रविधि, सामुदायिक पशु विकास आयोजना, हरिहरभवन, ललितपुर, आ.व.०७०/७१

समृद्ध पशु समृद्ध कृषक

(व्यवसायिक गाईभैसी पालक
कृषकले ध्यान दिनु पर्ने कुराहरु)

बासुदेव नाथ
पशु विकास अधिकृत

**‘उन्नत नश्ल, उन्नत प्रविधि, व्यवसायिक
पशुपालन, कृषकको समृद्धि’**

नेपाल सरकार

पशु पन्छी विकास मन्त्रालय

पशु सेवा विभाग

पशु उत्पादन विभाग

केन्द्रीय गाईभैसी प्रवर्द्धन कार्यालय

हरिहरभवन, ललितपुर

फोन : ५५३०८४३, ५५३०८०९, फ्याक्स : ९७७-१-५५३०९०९

(१) विषय प्रवेश :

यस लेखको कभर पेजमा प्रस्तुत तस्वीरहरुको तुलना गर्दा उपर्युक्त कुराहरुको संलग्नता भएको र नभएको पाईएको छ । ती कुराहरुले नै कृषकको समृद्ध हुनुमा निर्णायक भूमिका खेलेको पाईन्छ । समृद्ध पशु समृद्ध कृषक भन्ने भनाई आफैमा सत्यसावित भएको छ । द्वापर युगमा पनि गाईपालन व्यवसाय महत्वपूर्ण रहेको कुरा श्रीकृष्ण चरित्र लिलाले छर्लङ्ग गरेको छ । नेपालमा सर्वप्रथम गोपालवंशी ८ जना राजाहरुले ५२१ वर्ष शासन गरेका थिए र गोपाल वंशपछि अहिर वंशी (महिषपाल) ३ जना राजाहरुले १११ वर्ष शासन गरेका थिए । यसबाट पशुपालनको महत्व भल्कन्छ । पशुपालन विज्ञान हो, यसलाई वैज्ञानिक पद्धतिबाट सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

राष्ट्रिय कूल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान ३३ प्रतिशत र पशुपन्छीपालन क्षेत्रको योगदान ११ प्रतिशत र डेरी क्षेत्रको योगदान ९ प्रतिशत रहेको छ । कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ उत्पादनमा पशुपन्छीपालन क्षेत्रको योगदान करिव २७ प्रतिशत रहेको छ ।

नेपालमा पछिल्लो तथ्याङ्क गाईको संख्या ७२४१७३४ र भैंसीको संख्या ५१६७७३७ रहेको छ । जस मध्ये उन्नत गाई १३ प्रतिशत र उन्नत भैंसी २६ प्रतिशत रहेका छन् । दुधालु गाई संख्या १०२५९४७ र भैंसी संख्या १३४५१६४ रहेको छ भने तिनबाट दूध उत्पादन १७२४८२३ मे.टनमा गाईको दूध ५५७६६९ मे.टन र भैंसीको ११६७१५४ मे.टन रहेको छ भैंसीको योगदान करिव ६८ प्रतिशत र गाईको योगदान ३२ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी कुल मासु उत्पादन ३०३४०१ मे.टन मध्ये रांगा/भैंसीको मासु १७४०१२मे.टन करिव ५८ प्रतिशत योगदान रहेको छ । एउटा व्यवसायिक गाई फार्ममा ७० देखि ७५ प्रतिशत गाई दुहुना र भैंसी फार्ममा ६० देखि ६५ प्रतिशत दुहुना भैंसी हुनु पर्दछ । तर हाम्रो समग्रमा गाई करिव १४ प्रतिशत र भैंसी २६ प्रतिशतमात्र दुहुना छन् । (पशुपन्छी डायरी,२०७३)

१० देखि २० लिटर दूध प्रशोधनमा गयो भने १ जनाको लागि रोजगार सृजना हुन्छ । कृषिमा संलग्न जनसंख्या ६६ प्रतिशत र पशुपालनमा महिला सहभागित ७० प्रतिशत रहेको छ ।

गाईभैंसी पालनमा ५५ देखि ६० प्रतिशत खर्च आहारामा हुन्छ । सुख्खा पदार्थको आधारमा पशु आहारामा २७ प्रतिशत कमी रहेको छ ।

पशुपालन व्यवसायलाई निर्वाहमुखीबाट व्यवसायीकरण, आधुनिककरण तथा विविधिकरण तर्फ लैजानु आजको आवश्यकता रहेको छ । सोही कुरालाई मध्यनजर राखी नेपाल सरकारले विगत वर्ष देखि यस क्षेत्रको विकासको लागि विशेष महत्व दिई यस व्यवसायलाई सहयोग पुऱ्याउन उन्नत गाईभैंसी श्रोत केन्द्र स्थापना कार्यक्रम, युवा लक्षित विशेष कार्यक्रम (गाईभैंसी) पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम, घाँसेवाली राष्ट्रिय अभियान, दुध तथा मासु व्यवसायमा यान्त्रिकरणमा सहयोग, पशु बीमा, एक गा.वि.स. एक प्राविधिक आदि कार्यक्रमहरु समेत सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ । यस्ता कार्यक्रमहरुका प्रभावका कारण परम्परागत रुपमा गाईभैंसीपालन गर्दै आएका कृषकहरु बिस्तारै व्यवसायीकरण तर्फ

उन्मुख भै रहेका छन् ।

दिगोरुपमा कृषि तथा पशुपालनको विकास हुन सकेमा मात्र मूलुक समृद्ध हुन सक्दछ । यसको लागि हामीले पालन गरेको पशुको समृद्ध हुने कुरामा ध्यान दिनु आवश्यक छ । नेपाल सरकारले पशुपालनको क्षेत्रमा चार खम्बे नीति (नश्ल, आहारा, पशु स्वास्थ्य, बजार) अगाडि सारेको छ । यसमा रहेर पशुपालन गर्दा पशुको समृद्धि निश्चित छ , पशुको समृद्धिले मात्र पशुपालक कृषकको समृद्धि निश्चित छ ।

समृद्ध पशुपालनको (गाई भैंसी पालन) लागि कृषकहरुले ध्यान दिनु पर्ने कुराहरु निम्न अनुसार छन् :

(२) सामान्य जानकारी :

- अध्ययन, अवलोकन, तालिम आदिको माध्यमबाट आधारभूत ज्ञान हासिल गर्नु पर्ने ।
- व्यवसायिक योजना (Business plan) बनाउने, यो बनाउदा SWOT Analysis (Strength, Weakness, Opportunity, Threat) प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- बजार नजिक भएको विहानको पारिलो घाम लाग्ने, पिउने पानी एवं सिंचाईको उचित प्रबन्ध भएको, यातायातको सुविधा, विजुली बत्तिको सुविधा भएको र पशु स्वास्थ्य सेवा प्रभावकारी उपलब्ध हुने स्थान छनौट गर्नु पर्ने ।
- फार्म दर्ता तथा कानुनी प्रावधान पुरा गर्नु पर्ने, यसको लागि घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय वा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा फार्म दर्ता गरी सकेपछि सोको रेकर्ड जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा गराउने ।
- उन्नत नश्लका कम्तिमा १० वटा गाई वा भैंसी पाल्ने ।
- एउटा गाई वा भैंसीले दैनिक कम्तिमा १० लिटर दूध उत्पादन दिने होस ।
- दूध उत्पादन, शारीरिक वृद्धि, र प्रजनन क्षमता सम्बन्धी २० देखि ३५ प्रतिशत वंशाणुगत गुणबाट र ६५ देखि ८० प्रतिशत वातावरणीय प्रभावमा भर पर्दछ ।
- उन्नत जातको गाईभैंसी पाल्दा २५ देखि ३० प्रतिशत दूध उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि हुन्छ ।

(३) नश्ल तथा प्रजनन व्यवस्थापन :

- स्थानिय जातका भैंसीहरु :गड्डी, लिमे, पारकोटे
- स्थानिय जातका गाईहरु : अछामी, खैला, लुलु, पहाडी, तराई, सिरी, याक नाक
- गाईपालनको लागि तराईमा होल्स्टीन फ्रिजियन कस र पहाडमा जर्सी कस जातका गाई र भैंसीपालनको लागि मुर्दा कस जात उपयुक्त हुन्छ ।
- दशवटा गाई वा भैंसीको लगि एउटा प्रजनन योग्य साँढे वा र राँगो आवश्यक पर्दछ ।
- पहिलो वेत वाली जाने उमेर कोरेली बाच्छी १५ देखि १८ महिना र कोरेली पाडी ३० देखि ३६ महिना हो ।

- गाईभैंसीको रितुचक्र १८ देखि २१ दिनको हुन्छ ।
- हाडनाता पर्ने गरी प्रजनन कहिले पनि गर्नु हुदैन ।
- उन्नत साँढे वा राँगो २ वर्ष उमेर नपुगी वा शारिरिक तौल २५० के.जी. भन्दा कम छ भने प्रजननमा प्रयोग गर्नु हुदैन । उन्नत साँढे वा राँगोलाई बढीमा १० वर्षको उमेर सम्म प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।
- उन्नत साँढे वा राँगोलाई १० वर्ष को उमेर सम्म एकै ठाउमा नराखी तीन ठाउमा सार्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- उपलब्ध भएसम्म कृतिम गर्भाधान गराउनु पर्दछ ।
- गाई भैंसीले साँढे वा राँगो खोजेको १२ देखि १८ घण्टाभित्र कृतिम गर्भाधान गराउनु पर्छ ।
- साँढे वा राँगो लगाएको वा कृतिम गर्भाधान गरेको २१ दिन सम्म रितुकालका लक्षण देखाएन भने गाई वा भैंसी व्याउने भएको सम्झनु पर्छ ।
- वाली गएको ६० देखि ९० दिनमा गर्भ रहेको नरहेको पत्ता लगाउन गर्भ परीक्षण गराउन सकिन्छ ।
- गाई वाली लागेको २८० दिनमा र भैंसी ३१० दिनमा व्याउँछ ।
- गाई व्याउने दुई वेतको अन्तर बढीमा १५ महिना र भैंसीको १८ महिना भन्दा बढी हुनु हुदैन ।
- गाई भैंसीको सदर आयु २० वर्ष हुन्छ ।
- गाईभैंसीको उत्पादनकाल ७ देखि ८ पटक हुन्छ ।
- गाईको आफ्नो उमेरको ६ देखि ८ वर्षमा सबैभन्दा बढी दुध उत्पादन हुन्छ ।
- गाईले प्रतिवेत दूध दिने अवधि कम्तिमा ३०० दिन र भैंसीले २०० दिन हुनुपर्छ ।
- गाई भैंसी किन्ने उपयुक्त उमेर ३ देखि ५ वर्ष हो ।
- विहान वेलुकी सबै पशुलाई सावधानी पूर्वक हेर्नु पर्दछ । साँढे खोजेको लक्षण देखाएको कराउने, सेप फाल्ने, सुत सुनिएको वा रातो हुनुको साथै तुरु तुरु गरी पिसाव फेर्ने गरेको छ /छैन हेर्नु पर्दछ ।
- प्रजनन उमेरका भालेहरु जथाभावी छाड्नु हुदैन । खसी पार्नु पर्ने राँगा वा बहरलाई १ वर्ष भित्र बन्ध्याकरण (Castration) गर्नु पर्दछ ।

(४)आहारा व्यवस्थापन :

- वर्षभरी हरियो पोषिलो घांसमा आधारित पालन गर्नको लागि प्रत्येक दुधालु पशु र सन्तानको लागि कम्तिमा २ देखि ३ रोपनी वा ३ देखि ५ कड्डा जमिन घाँस खेतिको लागि आवश्यक हुन्छ ।
- दूध उत्पादनको कुल लागतको ५५ देखि ६०% खर्च आहारामा हुन्छ ।
- गाईलाई शारीरिक तौलको २.५% र भैंसीलाई शारिरिक तौलको ३ % सुख्खा पदार्थ अवश्यक पर्दछ ।
- हे, साईलेज,युरियाबाट पराल उपचार,Total mixed ration –TMR, Urea molasses mineral block–UMMB, hydroponics आदिको प्रयोग आवश्यकता अनुसार गर्नु पर्दछ

- ।
- बडहर, कूटमिरो, टांकी, इपिल ईपिल, भिमल, खरिक, गोगन, तिमिलो, खन्यू आदि डालेघाँसको प्रबन्ध मिलाउने ।
- घास र पराल २/२ इन्च टुक्रा पारी काटेर मिसाई खुवाउदा स्वादिष्ट र पाचनशिलता बढदछ ।
- दानामा २६०० किलो क्यालोरी शक्ति प्रति के.जी. वा १२ देखि १६% प्रोटीन आवश्यक हुन्छ ।
- १०० के.जी. दाना तयार गर्न चोकर २५ के.जी, हुटो २६ के.जी., मकै २० के.जी., तोरीको पीना (भुटेको) २५ के. जी., चुनहुङ्गा १ के. जी., खनिज भिटामिन मिश्रण १ के.जी., हड्डी चूर्ण ५००ग्राम र नुन १के.जी . आवश्यक पर्दछ ।
- दानामा सुख्खा पदार्थ (DM) ९०%, पाचनशील कच्चा प्रोटीन (DCP) १६% र कुल पाचनशील पोषण (TDN)७५% हुनु आवश्यक हुन्छ ।
- पशुकोलागि आवश्यक पर्ने सुख्खा पदार्थ (DM)लाई २/३ घाँसपातबाट (Roghage) र १/३ दानाबाट (concentrate) पुरा गर्नु पर्दछ ।
- घाँसमध्ये २/३ भाग हरियो घाँसबाट र १/३ भाग सुख्खा घाँसबाट पुरा गर्नु पर्दछ ।
- दाना बनाउदा ४०% अन्न, ३५% पिना, २५% चोकर इत्यादिबाट बनाउनु पर्दछ ।
- गाई भैंसीलाई व्याउनु भन्दा २ हप्ता अगाडी देखि कलिलो हरि यो घाँस खुवाउन शुरु गर्नु पर्दछ ।
- खस्रो घाँस र पराललाई काटेर टुक्रा टुक्रा पारी खुवाउनेगर्दा पोषक तत्वको उपभोग बढी हुनुका साथै घास र पराल किफायती हुन्छ ।
- १ के. जी सुख्खा पदार्थ (Dry Matter) कोलागि ४ देखि ५ लिटर पानी आवश्यक पर्दछ । गर्मी वेला ४०% थप पानी दिनु पर्दछ ।
- एउटा वयस्क भैंसीलाई दैनिक ६० देखि १०० ग्राम नुन आवश्यक पर्दछ । नुन खान दिएको बेला प्रसस्त पानी पिउन दिनु पर्दछ ।
- पशुको आहारामा पोषिलो घास प्रयोग गर्दा उत्पादन लागत २६% कमी भएको र दुध उत्पादन ३३% ले वृद्धि भएको पाइएको छ ।
- बहु-वर्षीय भूइँघाँस ३ देखि ६ पटक कटिङ्ग गरी हरियो घाँस उत्पादन लिन सकिन्छ ।
- कोशे र अकोशे घाँस १:२ अनुपातमा मिसाई खुवाउनु पर्दछ ।
- हरियो घासको अभाव भएको वेला हे र साइलेज खुवाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- बाच्छाबाच्छी, पाडापाडीलाई जन्मेको १/२ घण्टा भित्र विगौति दूध (Colostrum) खुवाउनु पर्दछ ।
- बाच्छाबाच्छी तथा पाडापाडीलाई जन्मेको १० दिन पछि दूध प्रतिस्थापक (Milk replacer) खुवाउदा आर्थिकरुपमा फाईदाजनक हुन्छ ।
- गाईभैंसीको शारीरिक तौल र दूध उत्पादनको आधारमा एक